

DOROTA SZYMANIUK
Uniwersytet w Białymstoku

Prozodia radiowych i telewizyjnych tekstów informacyjnych (na materiale polskim i angielskim)

PROSODY OF RADIO AND TV INFORMATION TEXTS
(BASED ON POLISH AND ENGLISH MATERIAL)

Abstract

In the article prosodic characteristics of several types of information texts in Polish and English mass media are described and contrasted. Prosodic modifications revealed in the course of auditory and instrumental experiment are enumerated and analysed. The results of the research show that there exist not only common suprasegmental features which place the information text in the system of phonetic styles, but also specific ones that characterize their stylistic variants.

Uwagi wstępne

Niniejszy artykuł chciałabym poświęcić prozodii radiowych i telewizyjnych tekstów informacyjnych w kontekście porównawczym w oparciu o język polski i angielski. Wybór przedmiotu analizy był podyktowany następującymi względami:

1. Współczesne badania dotyczące języka środków masowego przekazu skupiają się głównie na zmianach zachodzących w leksyce i na poprawności gramatycznej, pomijają zaś modyfikacje na poziomie prozodii. Rozważania nad stroną dźwiękową wypowiedzi radiowych i telewizyjnych ograniczają się jedynie do uwag o niestarannej wymowie, niespodziewanych modulacjach głosu czy ostrym tonie. Brak w tych komentarzach wyjaśnień jaki układ cech prozodycznych jest normą wymowy w mediach, na czym polegają wszelkie zjawiska negatywne i w jakim stopniu odbiegają od przyjętego wzorca.
2. Analiza gatunków wypowiedzi ustnej w mediach nie uwzględnia kwestii znaczenia prozodii w kształtowaniu się różnych odmian stylistycznych, a przecież wiadomym jest, że w zależności od celu wypowiedzi, intencji nadawcy, przypuszczalnych oczekiwań odbiorcy i innych czynników ekstralingwistycznych ulegają zmianie: wysokość głosu, tempo, rytm i długość pauz. W moim eks-

perymencie starałam się wskazać na te cechy prozodii tekstów informacyjnych, które pełnią funkcję stylotwórczą, świadczą o przynależności omawianych typów do informacyjnego stylu fonetycznego (stylu wymowy).

3. Pewne modyfikacje prozodyczne mają charakter uniwersalny, inne zaś mogą świadczyć o specyfice danego języka czy odmiany stylistycznej, dlatego zasadnym wydaje się badanie suprasegmentalii w kontekście porównawczym na materiale różnych języków z uwzględnieniem różnych typów tekstów.

Fonostylistyka angielska posługuje się pojęciem styl mowy w odniesieniu do różnych odmian ustnej formy języka. Wśród badaczy panuje zgodność co do istnienia stylów, które można uznać za biegunowe, wyraźnie przeciwstawne ze względu na odróżniające je cechy, takie jak styl wypowiedzi spontanicznej i styl wypowiedzi czytanej. Szczegółowa klasyfikacja uwzględnia także szybki styl familiarny, wolny styl kolokwialny, style motywowane sytuacyjnie, np. styl konwersacyjny, styl reklamy (Crystal, Davy 1973, Barry 1995), wyuczony styl sceniczny (Jones 1956). Obok pojęcia styl mowy niejako paralelnie pojawiają się terminy styl fonetyczny, styl intonacyjny, styl wymowy, do których badacze zaliczają styl akademicki (styl wykładu), styl komentarza sportowego, modlitwy, kazania, mowy pogrzebowej i styl serwisów informacyjnych (Sityaev 1999). W polskiej literaturze przedmiotu nie spotkałam się z pojęciami styl wymowy (ang. style of pronunciation) czy styl fonetyczny (ang. phonetic style). Polscy fonetycy badali wybrane aspekty mowy spontanicznej, popularnych przysłów, prostych pytań (Jassem 1962), pewnych wypowiedzi zakończonych (Dukiewicz 1975), mowy nie emocjonalnej (Dobrogowska 1978), mowy kolokwialnej (Pluciński 1978). W ostatnich latach zintensyfikowano pracę nad krótkimi izolowanymi wypowiedziami o charakterze potocznym, fragmentami znanych utworów literackich w interpretacji zawodowych aktorów oraz osób bez profesjonalnego przygotowania w zakresie operowania głosem, wypowiedziami publicznymi polityków, mężów stanu, ludzi kultury i fragmentami słuchowisk radiowych (Steffen-Batogowa 1996, 2000).

Należy podkreślić, że styl mowy w przeciwieństwie do stylu fonetycznego ma szerszy zasięg, charakteryzuje się nie tylko specyficznymi cechami segmentalnymi i suprasegmentalnymi, lecz także typową leksyką i gramatyką. Wątpliwości mogą budzić kwestie pozostające dotąd bez jednoznacznej odpowiedzi, a mianowicie czy mówiąc o stylu fonetycznym mamy na myśli cechy strony dźwiękowej wypowiedzi, która reprezentuje określony styl mowy i stanowi niejako jego część składową, czy może danemu stylowi mowy odpowiada określony styl fonetyczny, czy wreszcie w ramach jednego stylu mowy należy wyróżnić kilka stylów fonetycznych.

W niniejszym artykule podjęłam próbę scharakteryzowania tekstów informacyjnych przez pryzmat ich cech prozodycznych, zakładając, że reprezentują one styl mowy, w którym mieszczą się odmiany fonetyczne o określonej modyfikacji cech suprasegmentalnych. Starałam się odpowiedzieć na pytanie: czy i które zmiany tych cech mogą świadczyć o przynależności badanych odmian do informacyjnego stylu fonetycznego.

Ogólne cele eksperymentu zakładały:

- ustalenie cech prozodycznych jakimi charakteryzuje się każdy typ tekstu informacyjnego,
- określenie cech specyficznych i wspólnych dla ww. typów w obu językach,
- nazwanie cech odróżniających poszczególne odmiany.

Opis materiału eksperymentalnego i metody badawczej

Materiał badawczy wykorzystany w eksperymencie stanowiły polskie i angielskie serwisy informacyjne, doniesienia korespondentów, sprawozdania sportowe i prognoza pogody z telewizyjnych Wiadomości Programu I TVP, Teleekspresu i Panoramy, radiowych wiadomości (Program 1, RMF FM, Radio ZET), Sky News i BBC World Service.

Każdy tekst poddano wstępnym odsłuchom, których celem było wyeliminowanie fragmentów świadczących o wpływie indywidualnych cech osoby mówiącej, na przykład bardzo szybkiego lub bardzo wolnego tempa, wznoszenia lub obniżania tonu w każdym zdaniu bez względu na jego typ (oznajmujący, pytający, rozkazujący).

W eksperymencie wykorzystano kompleksową metodę badawczą składającą się z obserwacji, analizy audytywnej i pomiarów instrumentalnych z zastosowaniem specjalnego oprogramowania komputerowego. Analiza akustyczna pomogła zniwelować ewentualne uproszczenia w formułowaniu wniosków na podstawie słuchania impresjonistycznego. Mogą się one bowiem wydawać mało wiarygodne, zwłaszcza gdy mamy do czynienia z językiem obcym (Cruttenden 1997).

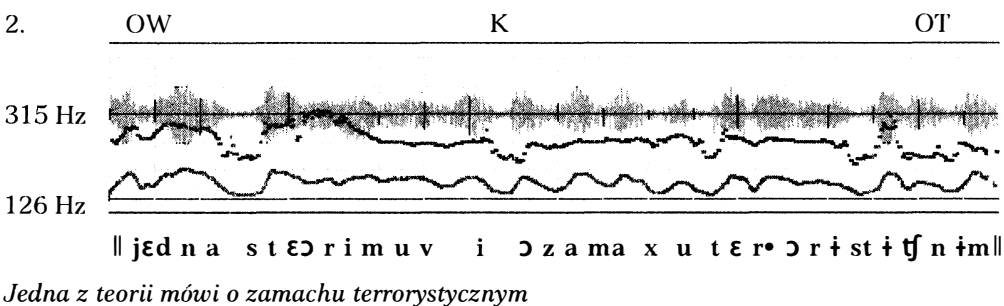
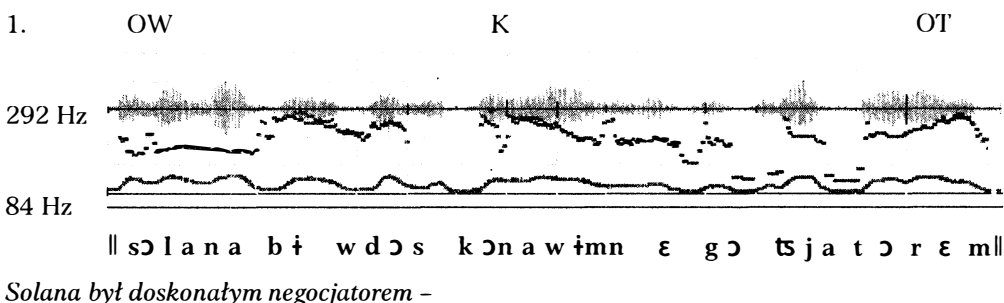
W polu badawczym znalazły się struktury intonacyjne będące z akustycznego punktu widzenia kombinacją częstotliwości podstawowej, intensywności i czasu trwania. Analizą objęto jednostki podstawowe, tzn. grupy intonacyjne i grupy rytmiczne oraz cechy suprasegmentalne zarówno na poziomie zdania (skala głosu, poziom wysokości tonu, tempo), jak i na poziomie grupy intonacyjnej (akcent, rytm, ton). Pominięto jakość głosek, którą często zalicza się do kompleksu parametrów współtworzących intonację.

Analiza akustyczna umożliwiła zbadanie zarówno cech charakteryzujących całą wypowiedź (zdanie w sensie gramatycznym), takich jak skala głosu (diapazon), poziom wysokości tonu, tempo, jak również cech funkcjonalnych segmentów prozodycznych w grupach intonacyjnych, tzn. odcinka wstępnego, korpusu i odcinka terminalnego z sylabą nuklearną i odcinkiem końcowym. Należą do nich: poziom wysokości sylab akcentowanych, przebieg i charakter krzywej tonu terminalnego, lokalizacje maksimum i minimum wysokości tonu, szybkość zmian tonu w maksymalnych interwałach obniżenia i podwyższenia w obrębie odcinka terminalnego.

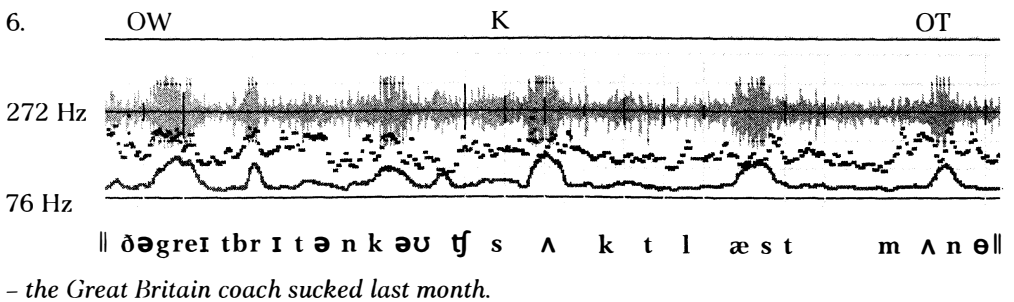
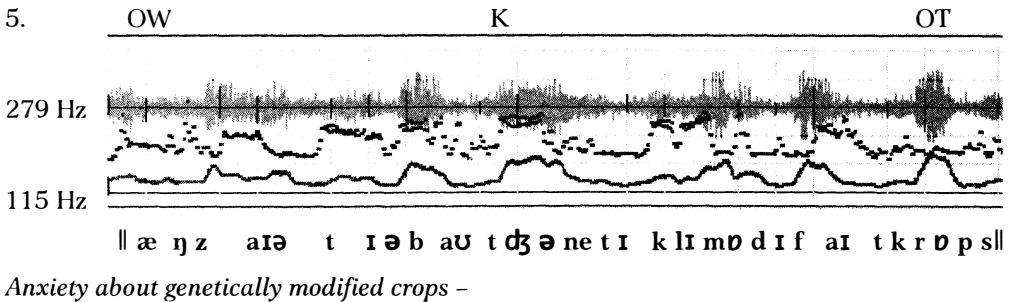
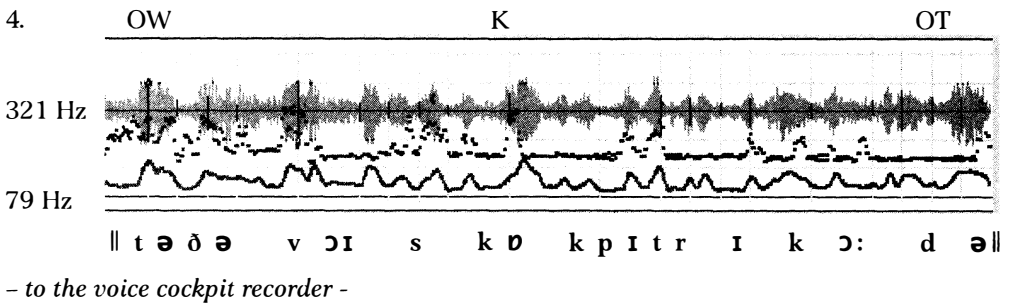
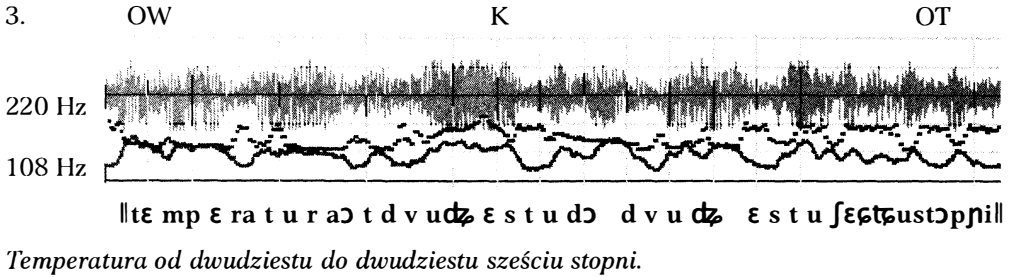
Analizę akustyczną grupy intonacyjnej przeprowadzono według następującego porządku:

- poziom wysokości tonu;
- szerokość diapazonu;
- tempo;
- struktura akcentowa;
- struktura rytmiczna;
- kierunek, wysokość i kształt krzywej tonu terminalnego.

Dzięki specjalnemu oprogramowaniu analizę instrumentalną oparto na intonogramach¹, których próbki prezentują poniżej.

¹ Kolorem czarnym zaznaczono krzywą przebiegu tonu podstawowego (krzywa górna), ciemno-szarym – zmiany intensywności (krzywa dolna); oznaczono również najniższy i najwyższy poziom tonu w danej grupie intonacyjnej. W każdym intonogramie zaznaczono odcinek wstępny – OW, korpus – K, odcinek terminalny – OT. Transkrypcję fonetyczną tekstów polskich sporządzono na podstawie *Słownika wymowy polskiej* PWN, 1977. Karaś M. Madejowa M. (red.), Warszawa- Kraków; transkrypcję tekstów angielskich – Wells C.J., 1990. *Longman Pronunciation Dictionary*.

Charakterystyka prozodii tekstów informacyjnych

Poziom wysokości i skala głosu

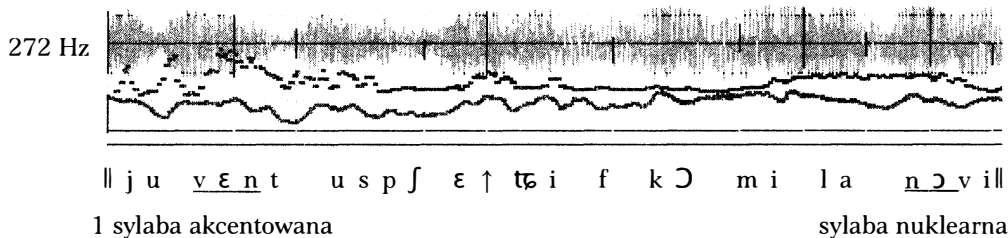
Wysokość tonu w grupie intonacyjnej i zdaniu określana jest na podstawie wysokości sylaby akcentowanej należącej do semantycznie najważniejszego słowa. Zarówno analiza audytywna, jak i pomiary akustyczne pokazały, że najwyższym poziomem głosu charakteryzują się angielska prognoza pogody i polskie doniesienia korespondentów.

Średni poziom wysokości głosu

Odmiany	Polskie	Angielskie
Serwisy informacyjne	271 Hz	289 Hz
Doniesienia korespondentów	308 Hz	293 Hz
Wiadomości sportowe	254 Hz	280 Hz
Prognoza pogody	245 Hz	316 Hz

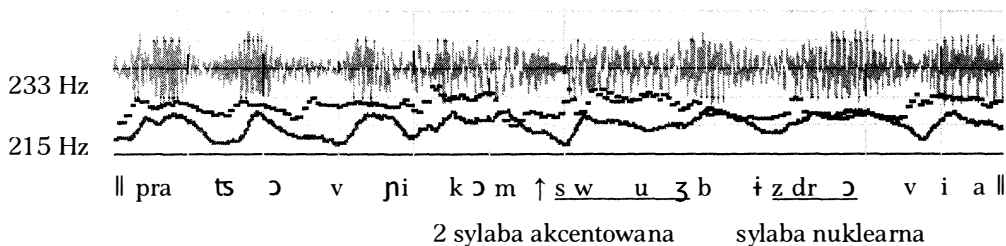
Powyższe dane potwierdzają pogląd, że w przypadku różnych typów tekstów informacyjnych jednym z czynników decydujących o najmniejszych zauważalnych różnicach wysokości tonu jest przynależność stylistyczna badanych tekstów do różnych typów (Lehiste 1976). Należy także zauważyć, iż materiał angielski charakteryzuje się wyższym poziomem wysokości tonu, co znajduje potwierdzenie we wcześniejszych obserwacjach, że język angielski w ogóle charakteryzuje się wyższym tonem niż język polski. Jeżeli chodzi o lokalizację maksimum tonalnego, to w badanych tekstach znajduje się ono w większości przypadków na pierwszej akcentowanej sylabie korpusu. W rysunku przebiegu krzywej intonacyjnej zaznacza się obecność specjalnych wzrostów tonu (\uparrow), które, podobnie jak przesunięte na korpus maksima tonalne, wzmacniają znaczenie wypowiedzianych słów. W grupie intonacyjnej poniżej maksimum tonalne o wartości 272 Hz lokalizuje się na pierwszej sylabie akcentowanej [ven], natomiast początek terminalnego tonu opadającego – na sylabie nuklearnej [nɔ] o wartości 190 Hz z wyraźną krzywą opadania.

wiadomości sportowe

Juventus przeciwko Milanowi.

serwisy informacyjne

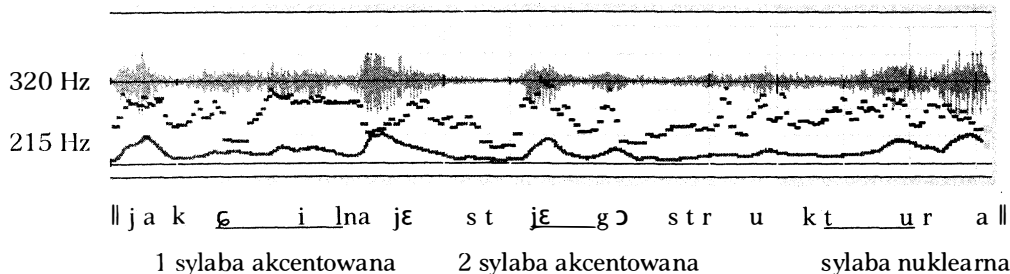
– *pracownikom służby zdrowia.*

W przebiegu krzywej intonacyjnej powyżej odnotowane maksimum tonalne na drugiej sylabie [swuɔ] wynosi 233 Hz, a sylabę nuklearną [zdrɔ] charakteryzuje częstotliwość 221 Hz. Przedstawiona dystrybucja maksimum tonalnego może świadczyć o:

1. szczególnym znaczeniu danej informacji, co pociąga za sobą zastosowanie dodatkowego wzmocnienia sylab korpusu;
2. przesunięciu centrum intonacyjnego, tzn. sylaby nuklearnej na początek grupy intonacyjnej;
3. funkcji stylistycznej tego typu lokalizacji.

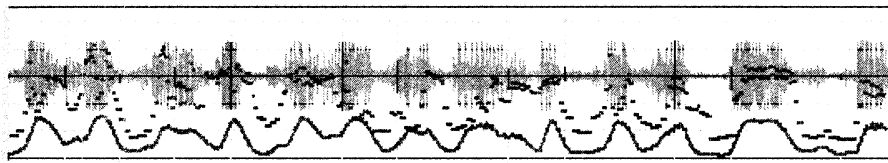
Jednak wnioszek o przesunięciu centrum intonacyjnego nie znajduje potwierdzenia w rezultatach eksperymentu, ponieważ w większości badanych grup intonacyjnych, także tam gdzie maksimum tonalne lokalizowało się w korpusie, odnotowano stabilną lokalizację sylaby nuklearnej z wyraźnie zaznaczonym tonem i pauzą w odcinku terminalnym, np. w grupie intonacyjnej poniżej na pierwszej sylabie akcentowanej [ɕil] odnotowano wysokość 306 Hz, na drugiej sylabie akcentowanej [jɛ] – 320 Hz, a na sylabie nuklearnej [tu] – 295 Hz. Z powyższego wynika, że maksimum tonalne w omawianej grupie intonacyjnej lokalizuje się na drugiej sylabie akcentowanej.

doniesienia korespondentów

– *jak silna jest jej struktura*

400Hz

|| t i m t f a s ɛ m d i p l o m a t ɔ i v a m b a ʃ s a d ʒ ɛ p ɔ l s c ɛ j l l

1 sylaba akcentowana

sylaba nuklearna

Tymczasem dyplomaci w ambasadzie polskiej –

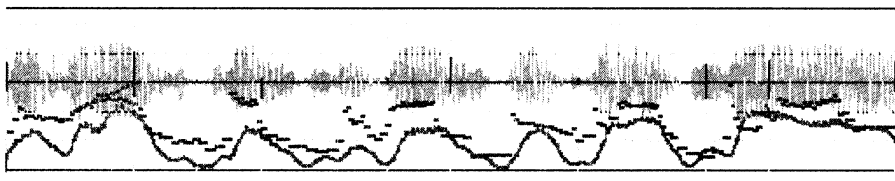
W zaprezentowanym powyżej przykładzie lokalizacja maksimum tonalnego o wartości 400 Hz znajduje się na pierwszej sylabie [tʃa], a początkowy poziom opadającego tonu nuklearnego odnotowano na sylabie [pɔl] o wysokości 326 Hz.

Analiza maksimum tonalnego wskazuje, iż polskie doniesienia korespondentów charakteryzują się bardzo wysoką frekwencją zestrojów intonacyjnych, z maksimum tonalnym na pierwszej akcentowanej sylabie korpusu. W badanym materiale eksperymentalnym na wszystkie grupy intonacyjne z maksimum tonalnym w korpusie przypadało w doniesieniach 80% grup z maksimum na pierwszej sylabie, w serwisach informacyjnych było ich 58%, w prognozie pogody – 48%, a w wiadomościach sportowych – 32%.

W angielskich odmianach informacyjnych maksimum tonalne występuje regularnie na pierwszej akcentowanej sylabie korpusu. Odnotowano je w 83% grup intonacyjnych serwisów informacyjnych, 78% doniesień, 84% prognozy pogody i 85% wiadomości sportowych. W rysunku krzywej intonacyjnej odmian angielskich zwraca uwagę maksymalnie wysoka pierwsza akcentowana sylaba korpusu, która stoi w opozycji do wysokiej sylaby nuklearnej, na przykład:

serwisy informacyjne

294Hz

|| r i l i : f d i s t r i b j u : ʃ n k ə n t i n j u : s l l

1 sylaba akcentowana

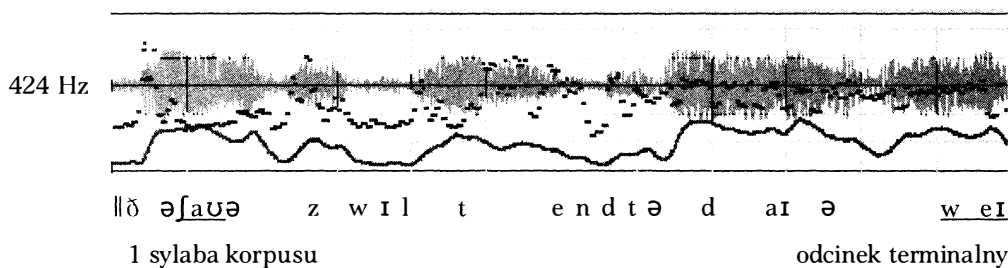
odcinek terminalny

Relief distribution continues –

W grupie intonacyjnej powyżej maksimum tonalne na pierwszej sylabie [li:f] ma wartość 294 Hz, wysokość początkowa wzrostu tonu terminalnego na sylabie [tɪ] – 226 Hz, a poziom końcowy tonu rosnącego na sylabie [nju:s] – 285 Hz.

Przykładowe intonogramy pokazują, że w grupach intonacyjnych z rosnącym tonem terminalnym, którego końcowy poziom zbliża się do wartości równej wartości na początku grupy intonacyjnej, istnieje współbrzmienie ich początku i końca, co sprzyja utrzymaniu spójności całej grupy.

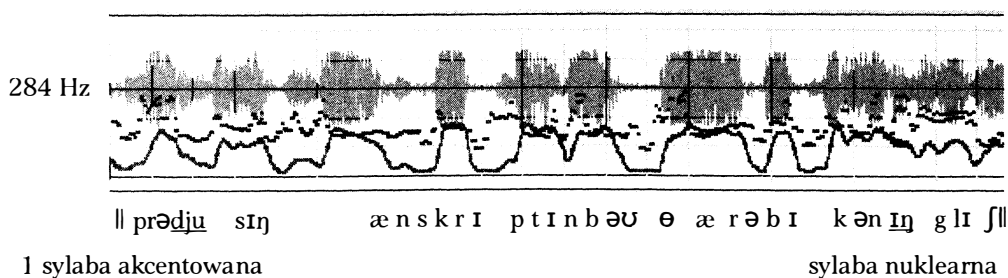
prognoza pogody

The showers will tend to die away -

Pierwsza sylaba korpusu [ʃaʊ] odnotowała wartość 424 Hz, a końcowy poziom tonu rosnącego na sylabie [w eɪ] – 410 Hz.

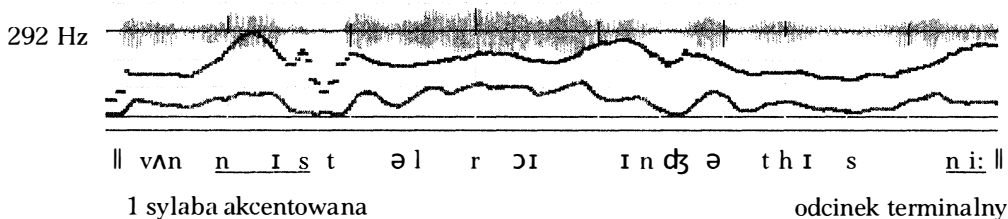
doniesienia korespondentów

- producing a transcript in both Arabic and English.

W intonogramie powyżej pierwsza sylaba akcentowana [dʒu] ma wartość 284 Hz, a sylaba nuklearna [ɪŋ] – 271 Hz.

wiadomości sportowe

Van Nistelrooy injured his knee -

Pierwsza sylaba akcentowana [nIs] w intonogramie powyżej odnotował 292Hz, a nuklearna [ni:] – 285 Hz.

Z powyższego można wnioskować, że w angielskich tekstach informacyjnych zachowanie zbliżonego poziomu głosu na początku i na końcu grupy intonacyjnej utrzymuje spójność zarówno grupy intonacyjnej, jak i całego tekstu.

Rezultaty analizy akustycznej pozwalają konkludować, że odnotowana tendencja lokalizowania się maksimum tonalnego w korpusie tak w polskich, jak i angielskich tekstach informacyjnych stanowi cechę odróżniającą te teksty od wypowiedzi kolokwialnych, w których nie tylko maksimum tonalne, lecz także maksymalny wzrost iloczasu i maksymalna intensywność wyznaczają sylabę nuklearną (Skorek 1997).

We wszystkich analizowanych tekstach rozpiętość skali głosu w języku angielskim jest szersza niż w języku polskim. Wyjątek stanowią polskie doniesienia, których diapazon jest nie tylko szerszy od pozostałych polskich odmian, lecz jego wartość zbliża się do wartości w odmianach angielskich.

Średnia skala głosu w tekstach informacyjnych

Odmiany	Polskie	Angielskie
Serwisy informacyjne	165 Hz	213 Hz
Doniesienia korespondentów	217 Hz	204 Hz
Wiadomości sportowe	141 Hz	191 Hz
Prognoza pogody	132 Hz	210 Hz

Szeroki diapazon, wysoki poziom głosu i maksimum tonalne na pierwszej akcentowanej sylabie korpusu to cechy odróżniające angielskie teksty informacyjne od tekstów polskich.

Tempo

W badaniu eksperymentalnym analizowano wyłącznie takie tempo, którego modyfikacje były istotne pod względem lingwistycznym, co oznacza, że pominięto te przypadki, w których tempo było wolniejsze lub szybsze w zależności od indywidualnych skłonności osoby mówiącej.

Po wstępnej percepcji tekstów informacyjnych, której celem było scharakteryzowanie pierwszego wrażenia odnośnie tempa wypowiedzi, w większości przypadków audytorzy uznali, że tempo tekstów informacyjnych w języku angielskim jest szybsze od tempa wypowiedzi polskich.

Aby upewnić się co do słuszności tego wniosku, zbadano tempo instrumentalnie, uwzględniając pomiar sylab na sekundę. Metoda ta pozwoliła zniwelować różnice w tempie uwarunkowane długością słów i ich strukturą fonetyczną. Taki pomiar gwarantował jednocześnie obiektywność, dzięki której wykluczono analizę zjawisk stanowiących specyfikę poszczególnych języków. Rezultaty pomiaru tempa przedstawiają tabele poniżej.

Tabela 1. Tempo polskich i angielskich tekstów informacyjnych: ilość sylab na sekundę

Odmiana	J. polski	J. angielski
Serwisy informacyjne	6,73	4,83
Doniesienia	6,82	5,16
Prognoza pogody	6,69	5,18
Wiadomości sportowe	6,47	4,83

W celu uzupełnienia danych przeprowadzono pomiar długości sylab, zakładając, że jest ona odwrotnie proporcjonalna do tempa wypowiedzi, tzn. im krótsze sylaby, tym szybsze tempo. Okazało się, że sylaby w polskich tekstach informacyjnych są krótsze od sylab w odmianach angielskich.

Tabela 2. Średnia długość sylab w polskich i w angielskich tekstach informacyjnych (1000 milisekund =1 sekunda)

Odmiana	J. polski	J. angielski
Serwisy informacyjne	148,44 ms	206,76 ms
Doniesienia	146,52 ms	193,68 ms
Prognoza pogody	149,49 ms	192,79 ms
Wiadomości sportowe	154,38 ms	206,79 ms

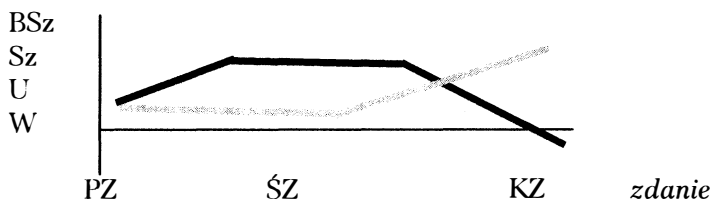
Trudno jednak na podstawie powyższych danych sformułować ostateczne wnioski odnośnie specyfiki tempa w tekstach informacyjnych obu języków. Wątpliwości wynikają głównie z zapisów analizy audytorycznej. Zdaniem audytorów,

o czym wspomniałam wyżej, angielskie teksty informacyjne, bez względu na odmianę, wymawiane są szybciej niż teksty polskie. Myślę, że podobne wnioski można wyjaśnić mniejszym w porównaniu do języka angielskiego dynamizmem wypowiedzi polskich. Nie ulega jednak wątpliwości fakt, że tempo polskich i angielskich tekstów informacyjnych jest szybsze od tempa polskich i angielskich wypowiedzi kolokwialnych (Sawicka 1995, Cruttenden 1997), co należy uznać za pewną tendencję. Polega ona na intensyfikacji tego parametru w badanej odmianie obu języków. Szybsze tempo wiąże się z informacyjnym charakterem tekstów, a więc z ich celem pragmatycznym. Dodatkowo, w przypadku języka angielskiego, można mówić o stylistycznej modyfikacji tempa, które w angielskiej prognozie pogody i doniesieniach korespondentów jest szybsze od tempa serwisów informacyjnych i wiadomości sportowych. Dla języka polskiego takiej prawidłowości nie odnotowano, ponieważ we wszystkich odmianach tempo było zbliżone, a ulegało zmianie głównie w zależności od miejsca analizowanej grupy intonacyjnej w zdaniu.

Rysunek 1a. Prezentacja zmian tempa wypowiedzi w grupie intonacyjnej w zależności od jej pozycji w zdaniu: serwisy informacyjne²

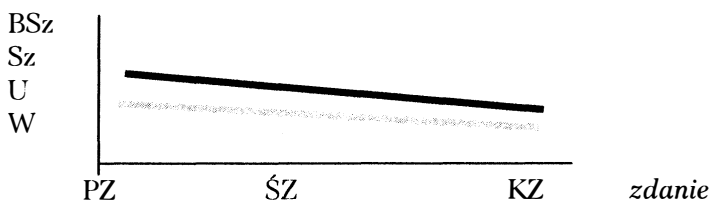
Krzywa w kolorze szarym oznacza modyfikacje tempa w odmianach angielskich, krzywa czarna – w odmianach polskich

tempo

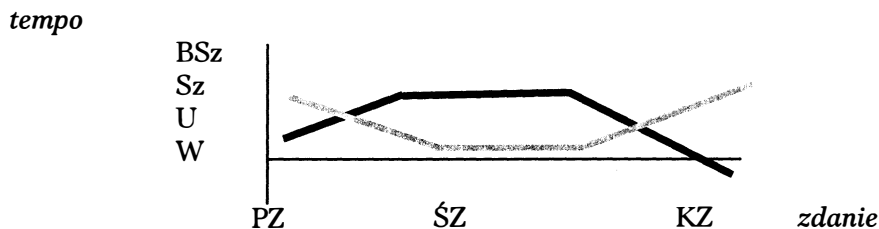
Rysunek 1b. Prezentacja zmian tempa wypowiedzi w grupie intonacyjnej w zależności od jej pozycji w zdaniu: doniesienia

tempo

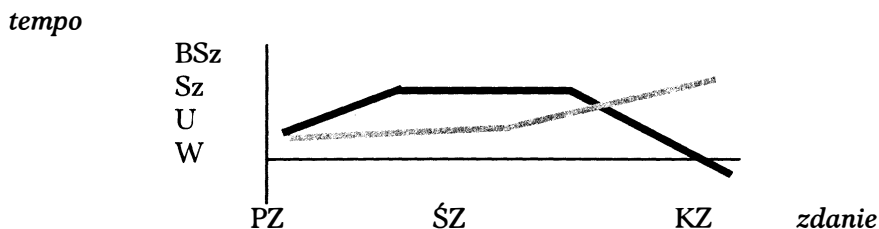

² Na osi poziomej zaznaczono: PZ – początek zdania, ŚZ – środek zdania, KZ – koniec zdania; na osi pionowej zaznaczono: tempo W – wolne, U – umiarkowane, Sz – szybkie, BSz – bardzo szybkie.

Rysunek 1c. Prezentacja zmian tempa wypowiedzi w grupie intonacyjnej w zależności od jej pozycji w zdaniu: prognoza pogody

Rysunek 1d. Prezentacja zmian tempa wypowiedzi w grupie intonacyjnej w zależności od jej pozycji w zdaniu: wiadomości sportowe

Analiza audytywno-instrumentalna pokazała, że bardzo szybkim tempem charakteryzują się zapowiedzi programowe, które w skrócie wprowadzają temat, informując o tym czego dany komunikat dotyczy, szybkim tempem – grupy intonacyjne na początku zdania w polskich doniesieniach, w których, w miarę zbliżania się ku końcowi, tempo maleje. W pozostałych odmianach informacyjnych tempo na początku frazy jest umiarkowane, rośnie w odcinku środkowym, i znowu wraca do wartości średnich. Wolne tempo w części początkowej wskazuje, czy i jakie znaczenie posiada przekazywana informacja, podczas gdy w końcowym fragmencie wypowiedzi sygnalizuje jej zakończenie.

W angielskich serwisach informacyjnych i w wiadomościach sportowych wraz z rozwijaniem się zdania następuje wzrost tempa, które w części końcowej przyjmuje wartości najwyższe. Podobnie zachowuje się tempo w prognozie pogody, która dodatkowo charakteryzuje się szybkim tempem na początku frazy (w środkowym odcinku tempo spada).

Podobnie jak w tekstach polskich, wolne tempo świadczy o tym, że prezenter zwraca uwagę na istotną pod względem semantycznym część komunikatu. Odróżniający przebieg krzywej tempa odnotowano tylko w doniesieniach, gdzie w końcowym odcinku grupy intonacyjnej następuje jego spadek. Modyfikacje tempa wy-

powiedzi, w zależności od pozycji grupy intonacyjnej w zdaniu, odróżniają polskie i angielskie doniesienia oraz angielską prognozę pogody od pozostałych odmian.

Podsystem akcentowy

W akcentowej strukturze zdań wyróżnia się szczyty prominencji uporządkowane hierarchicznie zgodnie z różnicami funkcjonalnymi, a więc akcent nuklearny, całkowity akcent nienuklearny, akcent częściowy i akcent zerowy (Metlyuk 1984). Akcent nuklearny spoczywa na sylabie w najważniejszym pod względem semantycznym i organizacyjnym słowie w grupie intonacyjnej. W obu analizowanych językach charakteryzuje się stałą tendencją do zajmowania pozycji finalnej. Nie wyklucza to jednak możliwości przesunięcia go w lewo do początku wypowiedzi (frazy czy zdania).

W ilościowej analizie grup intonacyjnych uwzględniono:

- grupy intonacyjne tylko z akcentem nuklearnym nazwane nuklearnymi grupami intonacyjnymi (NGI),
- krótkie grupy intonacyjne z 1-2 akcentami całkowitymi i akcentem nuklearnym (KGI),
- średnie grupy intonacyjne z 3-4 akcentami całkowitymi i akcentem nuklearnym (ŚGI),
- długie grupy intonacyjne z więcej niż 4 akcentami całkowitymi i akcentem nuklearnym (DGI).

Analiza ilościowa grup intonacyjnych pokazała, że teksty informacyjne składały się z:

polskie serwisy:

54 NGI (7,41% badanego materiału)
362 KGI (49,8%)
258 ŚGI (35,5%)
53 DGI (7,29%)

angielskie serwisy:

92 NGI (12,08%)
518 KGI (68,06%)
145 ŚGI (19,08%)
6 DGI (0,78%)

doniesienia korespondentów:

58 NGI (7,9%)
426 KGI (58,9%)
204 ŚGI (27,9%)
42 DGI (5,3%)

89 NGI (15%)
404 KGI (68,12%)
99 ŚGI (16,69%)
1 DGI (0,19%)

prognoza pogody:

110 NGI (14,07%)
492 KGI (60%)
190 ŚGI (23%)
24 DGI (2,93%)

90 NGI (11,02%)
573 KGI (69,87%)
147 ŚGI (18,01%)
9 DGI (1,10%)

wiadomości sportowe:

76 NGI (9,45%)

432 KGI (53,59%)

252 ŚGI (31,26%)

46 DGI (5,70%)

129 NGI (19,90%)

369 KGI (56,94%)

141 ŚGI (22,06%)

9 DGI (1,10%)

Na podstawie uzyskanych danych można stwierdzić, że wspólną cechą polskich i angielskich grup intonacyjnych w badanych odmianach jest dominacja struktur krótkich (zaliczam do nich grupy z akcentem nuklearnym oraz grupy z akcentem nuklearnym i 1-2 akcentami całkowitymi nienuklearnymi):

- w języku polskim na wszystkie odmiany o łącznej liczbie 3079 grup intonacyjnych przypada 2010 (65,28%) krótkich grup intonacyjnych;
- w języku angielskim na 2821 grup intonacyjnych – 2264 (81%) krótkie grupy intonacyjne.

Bardzo ogólne stwierdzenia na temat struktury grup intonacyjnych w wypowiedziach potocznych nie sprzyjają formułowaniu wniosków na temat ich rzeczywistej funkcji w tekstach informacyjnych. Wiadomo jedynie, że wypowiedzi te charakteryzuje różnorodność typów akcentowych. Dlatego wysoka frekwencja krótkich grup intonacyjnych może, w pewnym zakresie, determinować styl fonetycznych tekstów informacyjnych. Trzeba również pamiętać, że podział strumienia mowy na krótkie grupy intonacyjne ułatwia percepcję wypowiedzi, sprzyja szybszej realizacji treści w celu przekazania maksimum informacji w minimalnej jednostce czasu, oraz określa stopień rytmiczności wypowiedzi, która tym bardziej zainteresuje słuchacza, im jest bardziej dynamiczna.

W polskich odmianach w porównaniu do odmian angielskich odnotowano dwukrotnie mniej grup intonacyjnych z obligatoryjnym akcentem nuklearnym. Tylko prognoza pogody odnotowała ich wysoką – 14% frekwencję, i ta częstość zbliża omawianą polską odmianę do angielskich wiadomości sportowych (19,90%). Wysoka frekwencja nuklearnych zestrojów intonacyjnych w polskiej prognozie pogody i angielskich wiadomościach sportowych odróżnia je od pozostałych tekstów.

W przypadku średnich grup intonacyjnych większą ich ilość odnotowano w odmianach polskich. Okazało się, że we wszystkich polskich i angielskich odmianach w średnich grupach intonacyjnych dominują struktury z czterema akcentami.

O ile w materiale polskim, z wyjątkiem prognozy pogody, zaznacza się obecność grup długich, o tyle w materiale angielskim mają one charakter incydentalny.

Charakterystyka ilościowa zestrojów intonacyjnych różnych typów wskazuje na znaczną rozbieżność pod względem frekwencji średnich i długich grup intonacyjnych we wszystkich badanych tekstach. Jednak proporcjonalność tej rozbieżności w każdej odmianie polskiej i w każdej odmianie angielskiej jest zbliżona, co można uznać za pewną tendencję.

Dominujące grupy krótkie w odmianach polskich przeplatają się z licznymi grupami średnimi, na przykład:

Kolejne szczegóły (KGI) || pojawiają się w śledztwie (KGI) || w sprawie przyczyn katastrofy (KGI) || samolotu egipskich linii lotniczych. (ŚGI) || Agenci wycofuja się teraz (KGI) || ze swoich wcześniejszych przypuszczeń. (KGI) || Kluczowym punktem tych przypuszczeń (ŚGI) || miały być słowa drugiego pilota (ŚGI) || „Oddaję się w ręce Boga” (KGI) || nagrane na taśmie z kokpitu. (KGI) ||

Taka różnorodność jest naturalną cechą mowy wiązanej, ale uwagę zwraca bardzo regularne następstwo grup o jednakowej strukturze akcentowej w tekstach angielskich serwisów informacyjnych i doniesień korespondentów, co odróżnia je zarówno od pozostałych odmian angielskich, jak i od tekstów polskich. Powtarzalność grup intonacyjnych jednego typu w angielskich tekstach informacyjnego ilustrują przykłady poniżej.

1. Ministers believe (KGI) || the way to improve early learning (KGI) || is to get their hands dirty (KGI) || with centrally set goals (KGI) || for children as young as three. (KGI) || But other interferring (KGI) || in a process (KGI) || which could be safely left (KGI) || to a child's natural instincts (KGI) || to learn through play (KGI). ||
2. The number of people killed in Turkey's devastating earthquake (ŚGI) || rose today to six thousand three hundred. (ŚGI) || But with more bodies being dug from the rubble every hour, (ŚGI) || that figure is likely to keep on rising. (ŚGI) || Turkey's authorities are facing increasing criticism (ŚGI) || about the methods they use to handle the disaster. (ŚGI) ||

Podsystem rytmiczny

W niniejszym badaniu podział tekstu na jednostki rytmiczne oparto na kryterium gramatyczno-semantycznej zależności pomiędzy wyrazami występującymi w wypowiedzi. W takim rytmicznym podziale wypowiedzi sylaby danego słowa należą zawsze do jednego zestroju akcentowego, a sylabę akcentowaną mogą poprzedzać i następować po niej sylaby nie akcentowane. Podobny sposób podziału wypowiedzi na grupy rytmiczne, mimo że może utrudniać prawidłowe ustalenie granic zestrojów akcentowych, jest bardziej naturalny od podziału na stopy liczone od pierwszej sylaby akcentowanej do sylaby nie akcentowanej, poprzedzającej następną akcentowaną (Abercrombie 1965).

Obok zaprezentowałam dwa różne sposoby ustalania grup rytmicznych.

Włochy rezygnują z sądzenia amerykańskich lotników.

Grupy rytmiczne $\Delta U / UU \Delta U / U \perp U / \top UU \Delta U / U \perp U /$ ³

dzielią powyższy tekst w następujący sposób

Włochy / rezygnują / z sądzenia / amerykańskich / lotników /

Stopy: $\perp UUU / \perp UU / \perp U \top UU / \perp UU / \perp U$ / wyznaczają mniej naturalne pod względem percepcyjnym granice taktów rytmicznych, np.:

Włochy rezy / gnują z są / dzenia amery / kańskich lot / ników /

Powyższy podział w tekstach angielskich przedstawia następujący przykład:

White House officials say its purpose is simple.

Grupy rytmiczne: $\perp / \perp / U \perp U / \perp / U \perp U / U \perp U /$ wskazują na następującą strukturę rytmiczną

White / House / officials / say / its purpose / is simple /

natomiast stopy: $\perp / \Delta U / \Delta U / \Delta U / \perp UU / \Delta U / -$

White / House o / fficials / say its / purpose is / simple /

Wspólną cechą struktury akcentowo-rytmicznej w obu językach jest dominacja struktur dwusylabowych i trzysylabowych, we wszystkich badanych odmianach: w polskich tekstach informacyjnych wzorce: $U \perp U$ i $\perp U$, a w angielskich wzorce: $\perp U$, $U \perp$, $U \perp U$.

Oprócz krótkich grup rytmicznych, w każdej z badanych odmian języka polskiego odnotowano struktury dłuższe, np.:

Kolejne szczegóły || $U \perp U / U \perp U /$ ||

pojawiają się w śledztwie || $/ UU \perp UU / \perp U /$ ||

w sprawie przyczyn katastrofy || $/ \perp U / \perp U / UU \perp U /$ ||

samolotu egipskich linii lotniczych. || $/ UU \perp U / U \perp U / \perp U / U \perp U /$ ||

Agenci wycofują się teraz || $/ U \perp U / UU \perp UU / \Delta U /$ ||

ze swoich wcześniejszych przypuszczeń. || $/ U \perp U / U \perp U / U \perp U /$ ||

Kluczowym punktem tych przypuszczeń || $U \perp U / \Delta U / UU \perp U /$ ||

miały być słowa drugiego pilota || $/ \perp U \top / \perp U / U \perp U / U \perp U /$ ||

„Oddaję się w ręce Boga” – || $U \perp UU / \perp U / \perp U /$ ||

nagrane na taśmie z kokpitu. || $/ U \perp U / U \perp U / U \perp U /$ ||

Angielskie teksty informacyjne, podobnie jak teksty polskie, charakteryzują się prawidłową strukturą rytmiczną, np.:

Ministers believe || $\perp UU / U \perp /$ ||

the way to improve early learning || $/ U \perp / UU \perp / \perp U / \perp U /$ ||

³ U – sylaba nie akcentowana, \perp – sylaba z akcentem głównym, \top – sylaba z akcentem pobocznym

is to get their hands dirty || / 001 / 01 / 10 / ||
 with centrally set goals || / 0100T / 1 / ||
 for children as young as three. || / 010 / 01 / 01 / ||
 But other interfering || / 010 / 0010 / ||
 in a process || / 0010 / ||
 which could be safely left || 00010 / 1 / ||
 to a child's natural instincts || / 001 / 100 / 10 / ||
 to learn through play. || / 01 / 01 / ||

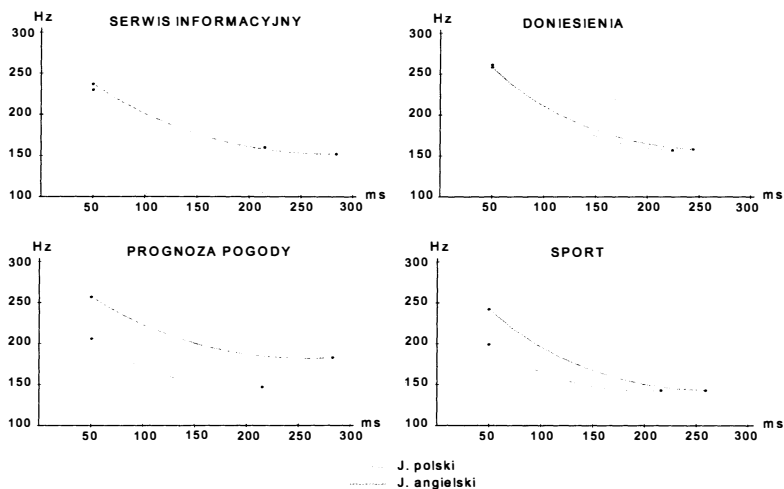
Podsystem tonalny

W wyniku analizy audytywnej odsłuchujący zaznaczyli w badanych grupach intonacyjnych wszystkie strukturalne jednostki prozodyczne, tj. odcinek wstępny, korpus, odcinek terminalny. Z uwagi na znaczenie funkcji jakie pełni odcinek terminalny, tzn. komunikacyjna, modalna i stylistyczna, poświęcam mu szczególną uwagę. Zarówno w języku polskim, jak i w języku angielskim dominującym tonem terminalnym jest ton opadający, który stanowi ponad 50% wszystkich tonów terminalnych w każdej odmianie. Rezultaty eksperymentu nie negują obecności antykadencji ani w polskich, ani w angielskich serwisach, ale wskazują, że występuje ona z niższą częstotliwością. Kadencję odnotowano w 52% do 75% wszystkich tonów terminalnych w odmianach polskich oraz 52% do 64% wszystkich tonów terminalnych w odmianach angielskich, podczas gdy antykadencję odpowiednio – w 20% do 34% tekstów polskich i w 19% do 29% tekstów angielskich.

W języku polskim szczególną dominacją opadających tonów terminalnych charakteryzują się wiadomości sportowe (75% wszystkich badanych tonów terminalnych), co można uznać za cechę odróżniającą. Krzywa kadencji, która dominuje w polskich i angielskich odmianach jest łagodnie wklęsła (wgięty łuk)⁴. Wklęsły rysunek krzywej opadania w tekstach angielskim odróżnia je od wypowiedzi potocznych gdzie krzywa ta ma przebieg łagodnie wypukły (Niechaj, Popławska 1983).

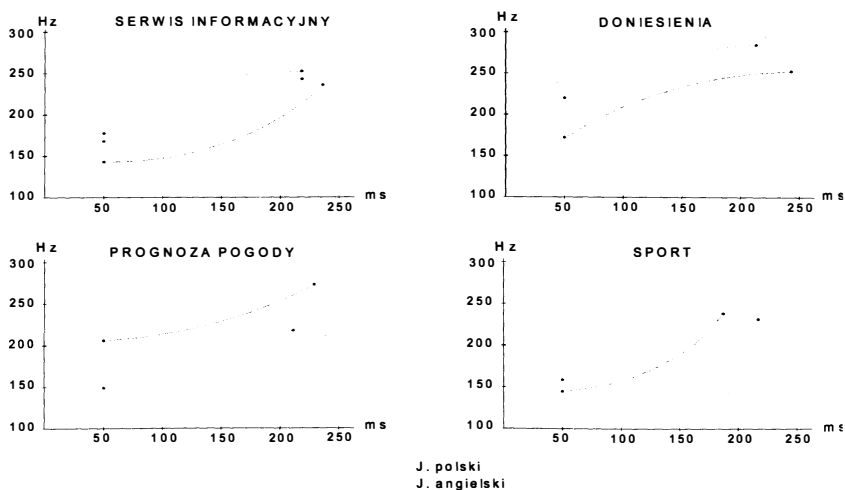
⁴ Przy charakterystyce kształtu krzywej tonu terminalnego wykorzystałam propozycję Couper-Kuhlen (1985), według której krzywa spadku (stromość spadku) jest wypukła gdy zmianom towarzyszy wzrost intensywności natomiast ma kształt wklęsły gdy zmianom towarzyszy spadek intensywności. W przypadku rosnącego tonu terminalnego krzywa jest wypukła gdy intensywność maleje, a wklęsła, gdy rośnie.

Rysunek 2. Typowa krzywa terminalnego tonu opadającego w polskich i w angielskich tekstach informacyjnych

Krzywa wzrostu w tekstach polskich, w zależności od odmiany, jest wypukła (wgięty łuk w doniesieniach i w wiadomościach sportowych) lub wklęsła (wgięty łuk w prognozie pogody). Krzywa wzrostu w serwisach informacyjnych w jednokowych proporcjach charakteryzuje się kształtem wklęsłym i wypukłym.

Rysunek 3. Typowa krzywa terminalnego tonu rosnącego w polskich i w angielskich tekstach informacyjnych

Ponieważ wklęśła krzywa jest typowym rysunkiem wzrostu dla angielskich wypowiedzi neutralnych, to jej wypukły kształt w prognozie pogody i w doniesieniach można uznać za cechę odróżniającą. W badanych odmianach obu języków krzywa wzrostu jest łagodna (rys. 3).

Polskie odmiany tekstów informacyjnych odróżnia od odmian angielskich incydentalność występowania złożonych tonów opadająco-rosnących lub rosnąco-opadających. W przypadku odmian angielskich, za wyjątkiem serwisów informacyjnych, nie odnotowano typowego dla języka angielskiego tonu rosnąco-opadająco-rosnącego.

Do tonu równego zakwalifikowałam wszelkie zmiany wysokości między 5 Hz – 25 Hz. Pomiaru akustyczne i analiza percepcyjna wskazują, że zarówno teksty angielskie, jak i teksty polskie charakteryzują się wysoką liczbą tonów równych. Wyjątek stanowią angielskie serwisy informacyjne, w których odnotowano incydentalną progrediencję terminalną, i fakt ten należy uznać za cechę odróżniającą angielskie serwisy informacyjne od pozostałych angielskich odmian.

Wnioski końcowe

Analiza danych dostępnych w literaturze przedmiotu dotyczących systemów prozodycznych polskiego i angielskiego języka ogólnego oraz wszechstronne badanie eksperymentalne zgromadzonego materiału językowego pozwoliły sformułować następujące wnioski:

1. W tworzeniu funkcjonalno-stylistycznych odmian ustnej formy języka obok środków leksykalnych i gramatycznych biorą udział prozodyczne środki językowe.
2. Radiowe i telewizyjne teksty informacyjne reprezentują fonetyczny styl informacyjny i charakteryzują się zarówno inwentarzem cech wspólnych dla języka polskiego i języka angielskiego, jak i właściwościami odróżniającymi poszczególne odmiany i oba analizowane języki.
3. Różnice między odmianami mają charakter ilościowej i jakościowej modyfikacji cech prozodycznych. Oznacza to, że stylistyczne nacechowanie jednostek prozodycznych z jednej strony opiera się na obecności lub nieobecności określonych cech, a z drugiej strony polega na ich gradacji. Za przykład może służyć zjawisko przesunięcia w fonetycznym stylu informacyjnym maksimum tonalnego z odcinka nuklearnego na korpus i przyśpieszenie tempa, co odróżnia wyżej wymieniony styl od wypowiedzi potocznej. Natomiast różnice diapazonu i frekwencji określonych typów grup intonacyjnych czy typów tonów terminalnych w grupie intonacyjnej, wiążą się ze stopniem nasilenia cechy prozodycznej w poszczególnych odmianach.
4. Porównanie badanych odmian polskich wskazuje, że doniesienia korespondentów charakteryzują się największą modyfikacją cech. Do najbardziej typowych zjawisk należy zaliczyć:

- wysoki poziom głosu,
- przesunięcie maksimum tonalnego na pierwszą sylabę akcentowaną korpusu;
- szeroki diapazon,
- bardzo szybkie tempo,
- spadek tempa w końcowym odcinku zdania,
- wysoki poziom początkowy tonu opadającego,
- największa stromość krzywej wyżej wymienionego tonu,
- wysoki poziom początkowy tonu rosnącego.

Polską prognozę pogody odróżnia:

- wysoka frekwencja nuklearnych grup intonacyjnych,
- incydentalność występowania długich grup intonacyjnych.

Polskie wiadomości sportowe charakteryzuje dominacja tonów opadających i opadającego korpusu ze specjalnym wzrostem. Za najmniej wydzielone pod względem środków prozodycznych należy uznać serwisy informacyjne ponieważ jedyną odnotowaną cechą odróżniającą jest proporcjonalna obecność wklęsłych i wypukłych krzywych opadającego tonu terminalnego.

5. Analiza tekstów angielskich pozwoliła sformułować wniosek, że wszystkie badane odmiany charakteryzują się różnorodnością cech prozodycznych. W angielskich serwisach odnotowano:

- liczne przykłady grup intonacyjnych ze złożonym rosnąco-opadająco-rosnącym tonem terminalnym,
- incydentalność równego tonu terminalnego,
- nieobecność specjalnego wzrostu w korpusach opadających.

Angielskie doniesienia korespondentów charakteryzuje:

- spadek tempa wypowiedzi wraz z progresją zdaniową,
- stromość krzywej terminalnego tonu opadającego.

Dla angielskiej prognozy pogody ustalono:

- wysoki poziom głosu,
- najszybsze w stosunku do porównywanych odmian tempo;
- najwyższy poziom początkowy zarówno terminalnego tonu opadającego, jak i rosnącego.

Charakterystyczne cechy angielskich wiadomości sportowych to:

- wolne tempo na początku wypowiedzenia,
- wysoka frekwencja nuklearnych grup intonacyjnych,
- wysoka frekwencja struktury rytmicznej typu $U \perp U$,
- nieobecność terminalnego tonu rosnąco-opadającego,
- nieobecność korpusu rosnącego.

Poza wyszczególnionymi wyżej zjawiskami należy osobno wynieść cechy prozodyczne wspólne dla polskich i angielskich tekstów informacyjnych. Należą do nich:

1. stabilna lokalizacja centrum intonacyjnego w odcinku terminalnym grupy intonacyjnej,
2. lokalizacja maksimum tonalnego w korpusie,
3. dominacja krótkich grup intonacyjnych,
4. przewaga prostych grup rytmicznych,
5. powtarzalność jednej lub dwóch struktur rytmicznych w granicach grupy intonacyjnej,
6. dominacja opadających tonów nuklearnych,
7. przewaga wklęsłej krzywej opadania tonu terminalnego,
8. wysoka frekwencja terminalnego tonu progredientnego,
9. dominacja korpusu opadającego,
10. incydentalność korpusu rosnącego.

W zakończeniu chciałabym podkreślić, że niniejszy artykuł nie stanowi wyczerpującego studium na temat ustnych tekstów informacyjnych, lecz jest próbą usystematyzowania cech prozodycznych charakteryzujących omawianą odmianę. Podjęta próba interpretacji lingwistycznej wskazuje, że poruszone zagadnienia posiadają perspektywę, a wiele sformułowanych wniosków wymaga kontynuacji.

Literatura

- Abercrombie D., 1965, *Studies in Phonetics and Linguistics*, London.
- Barry W.J., 1995, *Phonetics and Phonology of Speaking Styles*, [w:] Proceedings to the 13th International Congress of Phonetic Sciences, Stockholm, s. 4-11.
- Couper-Kuhlen E., 1985, *An Introduction to English Prosody*, Tübingen.
- Cruttenden A., 1997, *Intonation*, CUP.
- Crystal D., Davy D., 1973, *Investigating English Styles*, Longmans.
- Dobrogowska K., 1978, *Badania zależności między akcentem a intonacją w mowie nie emocjonalnej*, „Lingua Posnaniensis” XXI, s. 65-76.
- Dukiewicz L., 1975, *Cechy prozodyczne i audytywna rozróżnialność niektórych wypowiedzi pytajnych i kontynuatywnych oraz niezakończonych i zakończonych w języku polskim*, „Polonica” 1, s. 29-69.
- Fisiak J., 1976, *Generative Phonological Contrastive Studies*, „Kwartalnik Neofilologiczny” XXIII, z. 1-2, s. 119-123.
- Jassem W., 1962, *Akcent języka polskiego*, Warszawa.
- Jones D., 1956, *An Outline of English Intonation*, Cambridge.
- Lehiste I., 1976, *Suprasegmental Features of Speech*, [w:] Lass N. (ed.), *Contemporary Issues in Experimental Phonetics*, New York.
- Metlyuk A.A., 1984, *On the Distinctive Features of Byelorussian Utterance Accents*, [w:] Van den Broecke M.P.R., Cohen A. (red.), *Proceedings to the 10th International Congress of Phonetic Sciences*, Dordrecht – Holland/ Cinnaminson – USA, s. 515-517.

- Pluciński A., 1978, *Interdependencies Between the Fundamental Frequency and the Intensity Levels in Polish Colloquial Speech*, „Lingua Posnaniensis” XXI, s. 77-89.
- Sawicka I., 1995, *Fonologia*, [w:] Wróbel H. (red.), Gramatyka współczesnego języka polskiego. Fonetyka i fonologia, Kraków, s. 107-198.
- Sityaev D., 1999, *Distribution of Pitch Accents in Intonation Groups across Intonational Styles*, [w:] Proceedings to the 14th International Congress of Phonetic Sciences, San Francisco, s. 1505-1508.
- Skorek J., 1997. *Fonologia suprasegmentalna języków rosyjskiego i polskiego*, Zielona Góra.
- Steffen-Batogowa M., 1996, *Struktura przebiegu melodii polskiego języka ogólnego*, Poznań.
- Steffen-Batogowa M., 2000, *Struktura akcentu języka polskiego*, Warszawa-Poznań.